

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

РАДКЕВИЧ Валентина Олександрівна

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО
НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ РОБІТНИКІВ І МАЙСТРІВ НАРОДНИХ
РЕМЕСЕЛ

ІЗ.00.01 – теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 1995

00778009 (V)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України

- Науковий керівник: - член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор
НИЧКАЛО Н.Г.
- Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор
ПАДАЛКА Г.М.
- кандидат педагогічних наук, доцент
ЛЮРИНА Т.І.

Провідна організація - Тернопільський державний педагогічний інститут

Захист відбудеться "29" травня 1995 р. о 15.00 години на засіданні спеціалізованої ради К.068.18.15 в Київському університеті ім.Тараса Шевченка /252601, м.Київ, вул.Володимирська, 60, ауд.303/.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці університету.

Автореферат розіслано "17" квітня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

О.В.ПЛАХОТНИК

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АПН України

ДВ-32.271

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розбудова системи освіти, її декоративне реформування, як підкреслюється у Державній національній програмі "Освіта" /"Україна XXI століття"/, мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні¹.

Одним з провідних напрямів удосконалення професійної освіти є оновлення її змісту, створення навчальних закладів нового типу з різномірною підготовкою робітників. Відродження національної культури в професійних навчально-виховних закладах художнього профілю має відбуватися на засадах народного прикладного мистецтва, характерними особливостями якого є декоративність і конструктивність. Такий підхід сприятиме розвитку творчої особистості, підготовці конкурентоспроможного трудівника, формуванню національної самоосвідомості, шанобливого ставлення до культури, звичаїв та традицій українського та інших народів.

Здійснюючи дослідження, ми враховували, що проблемам відродження народного прикладного мистецтва присвячено ряд праць, зокрема: Є.А.Антоновича, Р.В.Захарчук-Чугай, Л.В.Баженова, П.О.Білацького, Т.І.Бушиної, О.С.Данченка, Т.В.Кари-Васильєвої, О.Т.Соломченка, М.С.Станкевича, Є.І.Сявакко, Г.К.Цабульової.

Сучасний етап становлення професійних закладів нового типу вимагає реального здійснення державної політики в цій галузі, важливою частиною якої має стати науково-педагогічне забезпечення професійного навчання робітничих кадрів. Згідно з Концепцією професійної освіти якість підготовки висококваліфікованих робітників залегла в Державна національна програма "Освіта" /"Україна XXI століття"/.- К.: Райдуга, 1994. - С.5.

жить від наукового обґрунтування навчально-методичного комплексу професійного навчання.

Дослідження теоретико-методологічних проблем змісту професійної освіти художнього профілю, творчий пошук нових організаційно-педагогічних форм діяльності навчальних закладів профтехосвіти, що здійснюють підготовку кваліфікованих робітників для народних промислів, створення для них необхідної навчально-програмної документації, написання підручників, посібників та методичних рекомендацій – все це є важливою умовою подальшого розвитку якості підготовки фахівців цього профілю. Розв'язання проблем, пов'язаних із створенням вищих професійних училищ та їх функціонуванням, залежить від якості навчально-програмної документації, роль якої у підвищенні результативності навчально-виховного процесу досліджували:

С.Я.Батяшев, О.С.Дубинчук, А.П.Беляєва, В.А.Єрмоленко, В.О.Зайчук, Н.М.Казакевич, З.Б.Марєєва, Н.Г.Ничкало, В.В.Пальчевський та інші.

Науково-педагогічне обґрунтування змісту і форм організації навчально-виховного процесу в училищах художнього профілю з різнорівневою підготовкою стає об'єктивно необхідною умовою їх успішного функціонування.

Водночас зазначимо, що дана проблема не стала предметом спеціальних педагогічних досліджень. Не розроблено науково обґрунтовані кваліфікаційні характеристики, навчальні плани, програми професійного навчання робітників і майстрів народних ремесел. Педагогічні працівники закладів профтехосвіти художнього профілю не мають необхідної навчально-програмної документації, методичних рекомендацій щодо визначення змісту й форм організації професійного навчання у вищому художньому професійному училищі /ВХПУ/ в умовах дворівневої підготовки. Отже, проблема науково-педагогічного забезпечення діяльності закладів профтехосвіти художнього профілю з

різнірівневою підготовкою залишається не розробленою.

Викладене вище зумовило вибір теми нашого дослідження: "Науково-педагогічне забезпечення професійного навчання майбутніх робітників і майстрів народних ремесел".

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес у професійних навчально-виховних закладах художнього профілю.

Предмет дослідження – зміст і форми професійного навчання, науково-педагогічне забезпечення дворівневої підготовки робітників та майстрів народних ремесел в училищах художнього профілю.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити навчально-методичний комплекс з народних ремесел, визначити організаційно-педагогічні умови його впровадження у вищому професійному училищі художнього профілю.

Відповідно до поставленої мети були визначені завдання дослідження:

1. Вивчити історичний досвід учнівства з народного художнього мистецтва в Україні.
2. Визначити психолого-педагогічні, естетичні та виробничі вимоги до кваліфікаційних характеристик за рівнями професійного навчання з художніх ремесел.
3. Теоретично обґрунтувати модель навчального плану для дворівневого навчання у вищому художньому професійному училищі.
4. Теоретично обґрунтувати зміст та структуру навчально-методичного комплексу для професійної підготовки майстрів художньої вишивки – організаторів вишивального виробництва.
5. Розробити та експериментально перевірити навчальні програми і тематичні плани з художньої вишивки.
6. Підготувати науково обґрунтовані методичні рекомендації щодо організації навчання кваліфікованих робітників і майстрів народ-

ної вишивки в закладах профтехосвіти художнього профілю.

Розробляючи програму та методику дослідження, ми виходили з припущення, що дворівнева підготовка вишивальниць /III-IV розряду/ і майстрів художньої вишивки /V розряд/ – організаторів вишивального виробництва буде ефективною за таких умов: педагогічної конкретизації мети та науково обґрунтованого визначення змісту професійного навчання на кожному його рівні на основі принципів наступності, диференціації, врахування етнографічних особливостей різних регіонів; розвитку стійкого професійного інтересу та творчих здібностей учнів в умовах дворівневої підготовки; створення і поетапного впровадження навчально-методичного комплексу з урахуванням специфіки професійного навчання з народних ремесел у вищому художньому професійному училищі.

Методологічну основу дослідження становлять теорія пізнання, теоретичні положення про національну культуру як соціальне явище, єдність національного і загальнолюдського, а також положення про соціальну зумовленість освіти і виховання, формування особистості в процесі активної творчої діяльності, органічний взаємозв'язок загальної, професійної і політехнічної освіти в підготовці майбутнього робітника. Ми виходили з положення про діалектичний характер творчої особистості та її взаємодії з суспільством.

Програма і методика дослідження розроблялись на основі принципів гуманізації, демократизації, наступності, диференціації, комплексного підходу до організації професійного навчання.

У ході дослідження використовувалися комплекс, взаємоповнюючих теоретичних та емпіричних методів, зокрема: аналіз літератури, навчально-програмної та іншої документації; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду викладачів і майстрів виробничого навчання профтехучилищ художнього профілю; ретроспективний аналіз власного

20-річного досвіду роботи в закладах профтехосвіти; спостереження, анкетування, експертна оцінка, діагностичні проби, контрольні й випускні роботи; дослідно-експериментальна перевірка ефективності розробленого навчально-методичного комплексу, статистичний аналіз результатів дослідження.

Дослідження здійснювалось у 1987-1995 рр. у три етапи.

На першому етапі /1987-1990 рр./ вивчалась філософська, історична, педагогічна, психологічна, мистецтвознавча література, аналізувались урядові та нормативні документи з питань профтехосвіти; визначались вимоги до змісту навчання кваліфікованих робітників з народних ремесел; розроблялись проекти кваліфікаційних характеристик вишивальниць II, III, IV розрядів з урахуванням соціально-економічних та виробничих вимог, етнографічних особливостей різних регіонів.

На другому етапі /1990-1992 рр./ проводився констатувачий експеримент, здійснювалось вивчення професійних інтересів учнів, діагностування їх рівнів, аналізувалась навчально-виробнича діяльність учнів; обґрунтовувался зміст кваліфікаційних характеристик вишивальниць III, IV розрядів, розроблялась кваліфікаційна характеристика "Майстра художньої вишивки V розряду - організатора вишивального виробництва"; здійснювалась підготовка експериментальних матеріалів.

На третьому етапі дослідження /1992-1995 рр./ проводився формуючий експеримент, здійснювалась експериментальна перевірка навчально-методичного комплексу професійного навчання з народних ремесел, розробленої нами нової навчально-програмної документації, зокрема кваліфікаційних характеристик, навчального плану, програм з ряду предметів для здійснення різнорівневої підготовки учнів.

Експериментальна база: Трипільське вище художнє професійне училище № 19 Хмельницької області, Кам'янець-Подільське вище професійне училище № 14, Житомирське ПТУ № 9.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні вимог до змісту навчання у вищому професійному училищі художнього профілю; визначенні підходів до розробки навчально-методичного комплексу для дворівневої професійної підготовки майбутніх робітників і майстрів народних ремесел.

Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні структури дворівневої професійної підготовки вишивальниць і майстрів художньої вишивки – організаторів вишивального виробництва на основі диференціації на кожному рівні навчання, індивідуального підходу до формування в учнів професійної майстерності, врахування етнографічних особливостей та специфіки народних ремесел регіону.

Практичне значущість дослідження полягає в розробці науково-методичних рекомендацій щодо організації навчання кваліфікованих робітників та майстрів народних ремесел в закладах профтехосвіти художнього профілю. На основі розроблених нами кваліфікаційних характеристик "Вишивальниця ручної і машинної вишивки" /Ш-ІУ розряд/ і "Майстер художньої вишивки /У розряд/ – організатор вишивального виробництва" було розроблено модель навчального плану та ряд навчальних програм для вищого художнього професійного училища з дворівневою підготовкою.

Віповідність результатів і основних висновків дисертаційної роботи забезпечена методологічним обґрунтуванням вихідних позицій наукового пошуку, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його предмету, меті і завданням, кількісним і якісним аналізом значного обсягу теоретичного і емпіричного матеріалу, результатами експериментальної роботи.

Апробація проміжних і кінцевих результатів дослідження проводилась на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: "Традиції української етнопедагогіки і їх використання в навчально-виховній роботі" /Житомир, 1992 р./, "Сучасні проблеми

професійної підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів /Кіровоград, 1992 р./; "Проблеми соціології професійної освіти робітників" /Санкт-Петербург, 1993 р./, "Удосконалення навчально-виховного процесу в професійних закладах сільськогосподарського профілю" /Київ, 1993 р./, "Молодь в посттоталітарному суспільстві: український варіант" /Харків, 1993 р./.

З доповідями та науковими повідомленнями з проблеми дослідження ми неодноразово виступали на обласних науково-методичних конференціях і семінарах, що проводились Міністерством освіти України, Львівським, Харківським, Хмельницьким управліннями освіти /1991-1994 рр./, а також на курсах підвищення кваліфікації працівників профтехосвіти при Хмельницькому навчально-методичному центрі /1988-1995 рр./.

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес закладів профтехосвіти художнього профілю. Розроблені кваліфікаційні характеристики, навчальні плани, програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виробничої діяльності в умовах дворівневої системи навчання, проведення лабораторно-практичних робіт та ін. використовуються у професійних навчально-виховних закладах різного типу, ряді педагогічних інститутів, коледжів, педагогічних училищ, технікумів, позашкільних установ України.

На захист виносяться:

1. Теоретично обґрунтована модель дворівневої професійної підготовки кадрів з народних ремесел.
2. Науково-педагогічне обґрунтування навчально-методичного комплексу професійного навчання з художньої вишивки з урахуванням специфіки організації навчально-виховного процесу у вищому художньому професійному училищі та етнографічних особливостей регіону.
3. Методичні рекомендації щодо проведення лабораторно-практичних робіт з художньої вишивки, організації етнографічної практики та пленерських занять, виконання курсових, контрольних

пробних та дипломних робіт у вищому художньому професійному училищі.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, списку основної використаної літератури, додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовуються актуальність теми дослідження, його об'єкт і предмет, формулюється гіпотеза, конкретизуються завдання, основні етапи експериментальної роботи, розкриваються наукова новизна, теоретичне і практичне значення, положення, що виносяться на захист.

У першому розділі – "Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів з народних промислів як соціально-педагогічна проблема" – викладаються результати вивчення історичного досвіду учнівства з народного художнього мистецтва та його місця в системі художньої професійної освіти в Україні, аналізується професійний інтерес як фактор формування майстерності, виявляються особливості навчання майстрів художніх ремесел у вищому художньому професійному училищі.

Здійснюючи дослідження, ми виходили з положення про те, що художні ремесла – це не тільки духовне надбання народу, але й важливий компонент національної культури. Художня праця, що була започаткована в домашніх ремеслах, також є складовою духовної спадщини народу, оскільки стала джерелом прикладного мистецтва і основою народної педагогіки. Навчання народним ремеслам виховувало поважне ставлення до праці та формувало моральні якості особистості, зокрема працелюбність, повагу до людей праці, відповідальне ставлення до неї, естетичні смаки, що вважалося не менш цінним, ніж формування професійних умінь.

Організація навчання художнього ремесла в Україні мала свою логічну послідовність: учнівство в майстра за угодою 3-5 років,

робота підмайстром 3 роки /одержання Атестату/, стажування в інших майстрів /отримання Свідоцтва майстра/, вступ в корпорацію майстрів /складання вступних іспитів, виконання виробу на високому мистецькому і професійному рівні/. Кожна корпорація мала свій Статут, яким визначались правила спільної роботи: умови прийому нових членів, тривалість робочого дня, кількість майстрів і підмайстрів, кількість та якість виробів, штрафи за порушення Статуту та інше.

Витоками народного мистецтва є народні ремесла, які в процесі свого розвитку формувались в різні види народного прикладного мистецтва. Водночас зауважимо, що народне художнє ремесло – це колективна творчість і соціальний результат праці різьбярів, гончарів, вишивальниць, килимарів тощо. Народне прикладне мистецтво втілювалося в пам'ятках культури, що відтворюють матеріальне і духовне життя минулих поколінь. У народному образотворчому мистецтві зберігається етнічна специфіка, що робить його складовою національної культури /М.Д.Струнка/.

У ході дослідження виявлялись особливості технік навчання художнього ремесла в системі індивідуального ремісництва. Основним шляхом передачі художнього мистецтва була "робота за зразком", головними прийомами якої були: копіювання простих малюнків; виконання робіт за малюнком з поступовим удосконаленням змісту роботи; вивчення різних видів орнаменту, знання природи, її натуральних кольорів, фауни і флори, можливостей використання натуральних матеріалів для виготовлення виробів тощо.

Цеховими Статутами визначалось: які саме і скільки виробів буде виготовлено учнями, їхні розміри, форми і колір; кількість майстрів і підмайстрів, їхні права; розмір внесків майстрів до спеціальної каси, кількість робітників та учнів, яких мав право тримати майстер; строки учнівства, розмір заробітної плати підмай-

страм та учням; правила прийому нових членів у цехи; кількість сировини, інструментів і матеріалів; тривалість робочого дня, штрафи за порушення статутів та інше.

Наприкінці XIX століття в Україні почали створюватись і набули поширення курси з традиційних художніх ремесел, пересувні навчальні майстерні і спеціальні школи, серед яких досить відомими були вишивальні майстерні на Чернігівщині, Поділлі, Київщині, Полтавщині, Львівщині. Навчальними програмами художніх ремісничьких шкіл передбачалося: навчання грамоти, основам ремесла, прийомам академічного малюнка, вивчення історії мистецтв з навичками стилізації. Викладачами були відомі майстри, які демонстрували прийоми роботи з матеріалом, а також спеціалісти-художники, які розкривали закони композиційних схем, основні риси художнього стилю, закони гармонії кольорів, закономірності лінійного ритму тощо.

На початку XX століття народжувався новий напрям у виготовленні художніх виробів – набували розвитку художні промисли, на базі яких створювались ремісничі школи.

У радянський період у різних регіонах України на базі ремісничих шкіл були створені художні промислові училища і технікуми, зокрема: Косівський технікум народних художніх промислів, Львівське, Вишнівецьке та Ужгородське училища прикладного мистецтва, Решетилівське, Трипільське, Івано-Франківське художні училища.

На основі аналізу навчальних планів цих закладів зроблено висновки про те, що загальнохудожні дисципліни /малюнок і живопис/ знаходили в них відображення на академічному рівні без урахування технік народного художнього ремесла. Виявлено також, що методика викладання загальнохудожніх дисциплін /малюнка, живопису, скульптури відставала внаслідок перебільшення ролі натурального малюнка/

Враховуючи специфіку розвитку художніх ремесел, зокрема художньої народної вишивки, дослідники завжди цей процес пов'язують по

тільки з формуванням спеціальних професійних умінь /спритність руки, уважність та інше/, але й з розвитком художніх здібностей учнів. Саме тому особливого значення надавалось ручній праці та спеціальним вправам для рук. Зв'язок процесу навчання народним художнім ремеслам з досконалою ручною працею і розвитком творчих здібностей особистості підкреслювали М.О.Корф, К.Ю.Ціруль, М.Х.Вессель, К.Д.Ушинський та інші видатні педагоги.

На основі узагальнення дослідницьких даних, одержаних на цьому етапі дослідження, зроблено висновок про те, що навчально-виховний процес у закладах профтехосвіти буде більш ефективним, якщо підготовка робітників з художніх ремесел буде тісно пов'язуватись з розвитком інтересу до майбутньої професійної діяльності та їх творчих здібностей. У цій діяльності необхідно враховувати професійно значущі якості особистості і здібності /об'ємна пам'ять, гарний зір, творче мислення, мимовільна увага, рухливі якості, розвиток уяви тощо/.

Виходячи з положення про безпосередній вплив інтересу до праці на кінцевий результат діяльності, зауважимо, що основним мотивом успішної професійної діяльності майбутнього майстра художнього ремесла є сформований стійкий професійний інтерес, що є важливою умовою формування художньої майстерності.

Результати теоретичного аналізу дали змогу здійснити педагогічну конкретизацію сутності поняття "художня майстерність". Під художньою майстерністю ми розуміємо вищий рівень професійної діяльності особистості, сформований в результаті оволодіння професійно значущими знаннями, вміннями і навичками, а також потребу в її творчому вдосконаленні та прагнення до створення нових творів декоративно-прикладного мистецтва. Процес формування художньої майстерності пов'язаний зручним виготовленням художніх виробів, що дає учням змогу створювати оригінальне, фантазувати, імпровізувати, формувати

неповторну техніку виконання. Розробляючи програму і методику дослідження, ми виходили з відомої структури інтересу, що включає інтелектуальні /мислення, пам'ять, уява та ін./, почуттєві /емоційні та ін./,вольові процеси і компонент, що відображає специфіку професійного компонента. Його зміст відображає професійні знання та вміння. Таким чином, професійний інтерес виступає як: засіб навчання; мотив діяльності; інтегральна властивість особистості.

Розвиток професійного інтересу до професії "Майстер художньої вишивки" безпосередньо пов'язаний з естетичним змістом художньої праці учнів училища. Саме тому формування естетичних смаків, поглядів, почуттів, ідеалів і потреб буде успішним при наявності сформованого стійкого інтересу. В теорії інтересу є також положення щодо тісного зв'язку професійного інтересу до конкретної діяльності з розвитком творчих здібностей особистості, тому особливого значення набувають прийоми формування інтересу до професії /взаємозв'язок мотивів і способів діяльності; поступове ускладнення змісту діяльності, створення ситуацій впевненості в своїх силах і можливостях, сформованість навичок самостійної роботи, наявність позитивних емоцій у роботі тощо/.

Розробляючи експериментальні матеріали, ми враховували, що творчий процес має дві стадії, тісно пов'язані між собою: перша стадія – формування художнього задуму /осмислення сюжету, форми, кольору й технік виконання/; друга стадія – це безпосередня робота над твором, коли у майстра виникають нові ідеї, які він втілює в творчому задумі.

Узагальнення результатів теоретичного пошуку дало змогу виявити певні особливості професійного навчання майстрів художніх ремесел в закладах нового типу, зокрема у ВХІУ. На основі принципу диференціації навчання було визначено рівні професійного навчання учнів, що мають базову середню освіту.

Перший рівень – підготовка кваліфікованих робітників III–IV розряду з професії: "Вишивальниця ручної і машинної вишивки" /отрок навчання 2 роки/.

Другий рівень – підготовка майстрів художньої вишивки V розряду – організатор вишивального виробництва /отрок навчання 1,5 року/.

У ході дослідження ми враховували, що учні мають різний рівень загальної освіти, неоднакові здібності, певні психофізіологічні особливості, а тому не всі в рівній мірі можуть засвоювати програмний матеріал і оволодівати обраною професією.

Дворівнева професійна підготовка передбачає конкурсний відбір на другий рівень навчання талановитої молоді з числа випускників першого рівня навчання за критеріями. При їх визначенні враховувались нові вимоги до випускних дипломних та пробних кваліфікаційних робіт: учні мають розробляти творчі композиції, що відображають їхній власний задум, естетичні смаки і почуття; творчі композиції мають бути оригінальними, не стандартними, відображати розвинуту фантазію, просторові уявлення; якість пробних кваліфікаційних робіт повинна бути високою, а професійний інтерес для подальшого удосконалення майстерності має бути стійким.

Другий рівень професійного навчання передбачає реалізацію принципу індивідуального підходу при вивченні учнями нових технік на високому рівні самостійної діяльності. Здійснюючи науковий пошук на цьому етапі дослідження, ми враховували найважливіші умови успішної організації навчально-виховного процесу, зокрема такі: мотивація діяльності; взаємозв'язок мотивів і способів діяльності; закріплення успішних результатів діяльності; поступове удосконалення змісту діяльності; розвиток активності і самостійності.

У цьому розділі обґрунтовано висновок про те, що найбільш ефективним шляхом удосконалення якості підготовки кваліфікованих робітників з художніх ремесел є комплексна взаємодія навчально-виховного

процесу першого і другого рівнів. До специфічних особливостей навчання на другому рівні професійної підготовки нами віднесено: організацію дослідницько-пошукової діяльності учнів, зміст якої пов'язаний з програмою етнографічних експедицій; залучення майбутніх майстрів до участі у виставках декоративно-прикладного мистецтва, зокрема у конкурсних виставках; формування вміння самоаналізу й самооцінки власної роботи; зміна стилю спілкування в системі "педагог - учень", його перехід до співробітництва.

Переходячи на другий рівень професійної підготовки в училищі художнього профілю, учні мають самі формувати мету власної діяльності, включатися в самоорганізацію і творчість.

У ході дослідження ми дійшли висновку, що майстер виробничого навчання має оцінювати учнів за вирішення "мети-завдання" і за досягнення "мети-результату". Водночас зазначимо, що виконання "мети-завдання" є не менш значущим, ніж творча робота над змістом завдання, зокрема: вибір варіантів, виконання, складність обраної структури, сюжету, малюнка. Узагальнивши результати теоретичного вивчення та аналізу стану досліджуваної проблеми на практиці, ми зробили висновок, що відродження національної культури має успішно здійснюватися засобами навчально-виховного процесу на основі принципів диференціації, гуманізації та естетизації, що сприяє розвитку творчих здібностей учнів та формуванню в них стійкого професійного інтересу. Ефективність цього процесу залежить від ряду педагогічних умов, серед яких особливого значення набувають: творча діяльність педагога; формування в учнів почуття задоволення своєю роботою і впевненість у своїх творчих можливостях; висока естетична культура, що відображає естетичні почуття та художнє образне мислення.

У другому розділі - "Науково-педагогічне обґрунтування навчально-методичного комплексу для підготовки кваліфікованих робітників з художніх ремесел" - теоретично обґрунтовується навчально-методичний

комплекс /ІПК/ та викладено результати експериментальної перевірки його педагогічної ефективності в умовах дворівневої підготовки робітників і майстрів художніх ремесел. Обґрунтовано нові підходи до розробки кваліфікаційних характеристик випивальниць різних рівнів кваліфікації, навчального плану, моделі навчального процесу в умовах дворівневої підготовки.

Здійснюючи дослідження, ми виходили з того, що однією з важливих умов забезпечення високої якості підготовки робітників і майстрів народних ремесел є наукове обґрунтоване комплексне навчально-методичне забезпечення, спрямоване на вдосконалення змісту професійної освіти, форм та методів організації теоретичного і виробничого навчання, впровадження методики спільної творчої діяльності педагогів та учнів. Для експериментальної перевірки було розроблено ІПК з урахуванням специфіки навчально-виховного процесу у вищому професійному училищі художнього профілю.

З цією метою був проведений порівняльний аналіз кваліфікаційних характеристик з ряду професій та розроблено нові кваліфікаційні характеристики. Кваліфікація робітника, що вважається основним компонентом професійної освіти, має оцінюватися критеріями, закладеними в кваліфікаційній характеристиці /"Повинен знати", "Повинен уміти"/. Ми виходили також з вимог щодо забезпечення високого рівня професійної майстерності /особливо це стосується другого рівня підготовки/. Саме тому в кваліфікаційних характеристиках було передбачено: професійні знання та вміння; знання традицій творчості різних регіонів України; знання образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва; уміння використовувати професійні надбання художньої народної праці, а також уміння, що формуються у процесі опанування технологією народного мистецтва; визначено перелік навчальних предметів, спрямованих на підготовку майбутнього робітника та майстра - організатора випивального виробництва до трудової діяльності в умо-

вах ринкових відносин, а також навчальні предмети, що сприяють всебічному розвитку особистості учня, його творчих здібностей та формуванню соціальної активності майбутнього майстра.

У процесі дослідження розробка та експериментальна перевірка НМК здійснювалась з урахуванням особливостей різнорівневої професійної підготовки, а також з орієнтацією на відродження української вишивки як народного ремесла і декоративно-прикладного мистецтва. У цьому полягав один із обґрунтованих нами підходів до визначення змісту кваліфікаційних характеристик. Необхідність відродження національних художніх ремесел, розвитку творчих здібностей, стійкого професійного інтересу, врахування особливостей ринкових відносин знайшли відображення у змісті кваліфікаційних характеристик /зміст кваліфікаційних характеристик розкрито у 1 і 2 додатках до дисертації/.

Результати експериментальної роботи довели ефективність використання розроблених кваліфікаційних характеристик та дозволили теоретично обґрунтувати модель навчального процесу вищого професійного училища художнього профілю. Поряд з цим зазначимо, що зміст нових кваліфікаційних характеристик був визначальним при розробці змісту навчальних планів і програм. Ця робота здійснювалась нами в три етапи, що передбачало: створення моделі навчального плану, складання типового навчального плану за професіями відповідно до рівнів кваліфікації /"Вишивальниця ручної та машинної вишивки III-IV розрядів; "Майстер художньої вишивки V розряду – організатор вишивального виробництва"/ та розробка робочого навчального плану для вищого художнього професійного училища.

Для кожного предмета, передбаченого навчальним планом, нами були розроблені програми, що здобули позитивну експертну оцінку та згодом були затверджені Міністерством освіти України. Це дало змогу здійснити педагогічний експеримент по підготовці робітників і майстрів народних ремесел в умовах дворівневого навчання на основі використання розробленого НМК. Паралельно з цим розроблялось інформацій-

но-педагогічне забезпечення /підручники, посібники/, а також документація, що передбачала певний алгоритм діяльності /інструкції по проведенню лабораторно-практичних занять, інструкційно-технологічні картки, методичні рекомендації/. Вся документація була розроблена на основі диференціації навчання для обох рівнів підготовки. У змісті НМК враховувалась також специфіка регіону. Поряд з цим зазначимо, що прискорений темп навчання передбачав створення певного резерву годин для самостійної роботи учнів.

Враховування сукупності факторів /соціально-економічних, педагогічних, психологічних, дидактичних, профіль підготовки та ін./ дало змогу обґрунтувати модель навчального плану з дворівневою підготовкою робітників і майстрів народних ремесел.

У навчальних програмах із спеціальних предметів враховано особливості етнонаціонального розвитку різних регіонів України та їх певні історичні і культурні особливості /Полтавщина, Буковина, Поділля, Київщина, Чернігівщина, Волинь, Полісся, Прикарпаття, Закарпаття/. В їх змісті розкриваються характерні орнаментальні мотиви і композиції, улюблені кольорові гами, різноманітні техніки виконання тощо. Поряд з цим слід зауважити, що при всій різноманітності вишивки як регіонального художнього ремесла зміст навчання має спрямовуватись на формування цілісних поглядів на характер української вишивки. Експериментальні матеріали НМК передбачали триетапну блочно-модульну будову навчальних планів, а також відповідну поетапну атестацію учнів. На кожному рівні передбачалось забезпечення наступності матеріалу і поступове підвищення майстерності. Саме такий підхід дав змогу розробити диференційовані програми з різним рівнем складності. При проведенні експериментальної перевірки педагогічної ефективності НМК ми виходили з його розуміння як комплексу заходів, що дозволяють створювати для кожної теми з предмета /будь-якого профілю підготовки робітників/ необхідну навчально-методичну документа-

ції, різноманітних засобів навчання /площинна й об'ємна наочність, натуральні зразки, роздатковий інструктивно-технологічний матеріал, картки контролю та самоконтролю знань, умінь і навичок, засоби технічного навчання, творчі завдання тощо/.

Науково обґрунтований підхід до розробки НМК сприяв ефективному функціонуванню дворівневої системи професійного навчання у ВКПУ. Динаміка навчально-виховного процесу забезпечувалась, з одного боку, об'єктивно існуючими закономірностями /мета і завдання навчання впливають на відбір змісту матеріалу, на рівень його засвоєння; вибір методу навчання залежить від дидактичного завдання, від наявності активних засобів навчання; організаційні форми навчання та їх вибір залежать від мети і методів навчання та впливають на вибір засобів навчання/, з другого - врахуванням сучасних факторів гуманізації та диференціації професійної освіти.

Оновлений зміст професійного навчання був орієнтований на розвиток творчих здібностей. У зв'язку з цим нас цікавила самооцінка учнів щодо осмислення свого творчого потенціалу і своєї творчої діяльності. Після проходження дворівневої підготовки 87,6% учнів віднесли власну творчу діяльність до найвищого рівня. Цей показник свідчить про високу педагогічну результативність впровадження дворівневої підготовки на засадах використання НМК.

Водночас зауважимо, що учні були ознайомлені з критеріями оцінювання виробу, а саме: повнота і правильність виконаної роботи; вміння здійснювати проміжний самоконтроль, аналізувати не тільки якість виробу або свої дії, але й оцінювати опособи дій, втрачений час, застосування раціональних прийомів праці; самостійність у роботі композиції і виконання виробу різними художніми техніками; самостійний вибір кольору та його творче застосування; оригінальність виконаної роботи, її неповторність; вміння викласти естетичну характеристику своєї роботи та захистити зміст своєї творчої діяль-

ності в цілому.

До узагальнених критеріїв, за якими оцінювалася педагогічна результативність впровадження НМК, ми віднесли: рівень самостійності учнів під час виконання складних художніх виробів; рівень активності, продуктивності і творчості; рівень знань та умінь, орієнтований на відродження народних художніх ремесел.

Проведений формуючий експеримент, результати якого відображено в другому розділі дисертації, дав змогу зробити такий висновок: впровадження НМК сприяє відродженню національних художніх ремесел, розвитку творчих здібностей учнів, формуванню стійкого інтересу до професії на рівні професійної майстерності /87%, випускників другого рівня підготовки зазначили, що вони почувають себе при завершенні власного виробу творцями і відчують емоційне задоволення від своєї роботи/.

Особлива увага була приділена вивченню декоративно-прикладного мистецтва засобами проведення етнографічної практики, в ході якої створювались умови для пошукової діяльності учнів з метою відродження народних ремесел. За нашими даними, в училищах, розташованих в місцях функціонування народних промыслів /ВХПУ № 19/, уявлення учнів про народне декоративно-прикладне мистецтво, історію його виникнення і розвитку, а також про народних майстрів є вищими в порівнянні з іншими училищами /ВПУ № 14, ПТУ № 9/.

У ході дослідження була розроблена та експериментально перевірена система творчих завдань. При завершенні першого і другого рівнів учні розробляли власні проекти курсових і дипломних робіт з народної вишивки й захищали їх відповідно до існуючих вимог, після чого отримували допуск на виконання художнього виробу з метою його подальшого захисту.

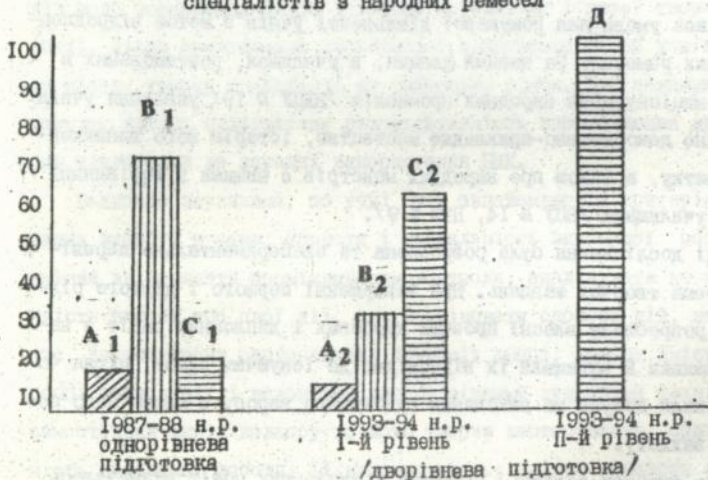
Оцінка творчих завдань, курсових і дипломних робіт визначалась на основі розроблених нами критеріїв.

На різних етапах дослідження відповідно до розробленої нами методики в експериментальній і контрольній групах проводились курсові роботи. Здійснювалась експериментальна перевірка ефективності розробленого нами НМК для забезпечення дворівневої підготовки вишивальниць. До початку експерименту і після його завершення були проведені зрізи рівня знань і вмінь учнів. Кількість відмінних оцінок при дворівневій підготовці значно зросла і становила 51%, що на 37,7% більше ніж при однорівневій. Помітно зменшилась кількість задовільних оцінок: вона становила 9,4%, що на 47% менше ніж в умовах однорівневої підготовки.

Здійснений порівняльний аналіз випускних кваліфікаційних екзаменів в умовах одно-і дворівневої підготовки вишивальниць і майстрів художньої вишивки свідчить про високу ефективність запровадженої дворівневої підготовки на основі використання розробленого нами НМК.

Діаграма I

Співвідношення результатів навчання в умовах
одно-і дворівневої підготовки робітників і
спеціалістів з народних ремесел

Умовні позначення:

- А₁, А₂ - підготовка вишивальниць II розряду в умовах однорівневої та дворівневої підготовки;
 В₁, В₂ - підготовка вишивальниць IУ розряду в умовах однорівневої підготовки;
 С₁, С₂ - підготовка вишивальниць IУ розряду в умовах дворівневої підготовки;
 Д - підготовка майстрів художньої вишивки У розряду.

Як свідчать результати порівняльного аналізу, випускники, яким присвоєно другий розряд, становили 5,3%, що на 6,6% менше ніж в умовах однорівневої підготовки /за показниками 1987-88 н.року/. Змінилися також показники, що відображають результати підготовки вишивальниць III розряду: вони становили 32,9%, що на 40,9% менше ніж в умовах однорівневої підготовки.

Значно зросли показники підготовки вишивальниць IУ розряду: вони становили 61,8%, що на 47,5% більше ніж в умовах однорівневої підготовки. Що ж стосується У розряду, то всім учням, прийнятим на другий рівень підготовки, державна кваліфікаційна комісія присвоїла У розряд. Викладені вище дані підтверджують педагогічну ефективність дворівневої підготовки кваліфікованих вишивальниць на основі впровадження розробленого нами НМК.

На основі узагальнення результатів дослідження зроблено висновки.

Підготовка робітників і майстрів народних ремесел в умовах дворівневого навчання має здійснюватись на основі принципів гуманізації, гуманітаризації та диференціації. Оновлення сучасної системи освіти передбачає реалізацію культурологічного підходу. Цей процес безпосередньо пов'язаний як з естетичним підходом до організації навчально-виховної і виробничої діяльності, так і з розвитком професійного інтересу як основного мотиву пізнавальної діяльності.

Розвинутий професійний інтерес ефективно впливає на розвиток творчих здібностей учнів, Разом з цим розвиваються спостережливість, пам'ять, стійка увага, зосередженість. Характерною особливістю розвинутого професійного інтересу стає емоційне ставлення до своєї діяль-

ності. Виявлено, що естетичний зміст художньої праці не тільки збуджує потребу, але й дає емоційне задоволення. Якщо в учнів не сформовані необхідні якості /естетичні ідеали, естетичні смаки, естетичні погляди, естетичні потреби тощо/, то вони не можуть відчувати красу виробів, хоч й самі їх виконують. У ході дослідження ми враховували, що естетична потреба є показником естетичної культури майстрів художніх ремесел.

Обґрунтовано зміст, організаційно-педагогічні та виробничі форми діяльності педагогів, майстрів та учнів в системі дворівневої підготовки в закладах профтехосвіти художнього профілю.

Як показали результати дослідження, різнорівнева підготовка на основі реалізації принципу диференціації професійного навчання сприяє розвитку творчих здібностей учнів з різним рівнем базової підготовки, науковості, певними психофізіологічними особливостями.

У ході дослідження було розроблено систему роботи, що передбачала: вивчення прийомів виготовлення художніх виробів на лабораторно-практичних заняттях; виконання курсових і дипломних проектів та робіт; проведення тематичних, перевірочних та пробних робіт; підготовку власних композицій і творчих робіт для удосконалення майстерності.

Одержані дослідницькі дані враховувались у процесі обґрунтування, розробки й впровадження НМК. Обґрунтована дворівнева модель навчального закладу нового типу - вищого художнього професійного училища, що передбачала підготовку вишивальниць ручної та машинної вишивки /І рівень/ та майстрів художньої вишивки - організаторів вишивального виробництва /ІІ рівень/.

На основі цієї моделі був розроблений НМК, зокрема, кваліфікаційні характеристики за рівнями підготовки; модель навчального плану за рівнями підготовки; навчальні програми та зведено-тематичні плани з предметів за фахом підготовки; рукопис підручника "Технологія ручної та машинної вишивки"; рукопис навчально-методичного посібника "Лабо-

раторно-практичні роботи з "Матеріалознавства швейного виробництва".

Народне декоративно-прикладне мистецтво є джерелом і основою змісту НМК. У зв'язку з цим нами запропоновано передбачити в навчальному плані етнографічну пошукову практику та спеціальні предмети: історія української народної вишивки, етнографія і фольклор рідного краю, крій та шиття народного одягу. Дворівнєве професійне навчання на основі реалізації принципу диференціації створює необхідні організаційно-педагогічні умови для роботи з талановитою молоддю, що сприяє формуванню прагнення до опанування кваліфікацією вищого рівня /майстра художньої вишивки/. Одним з важливих шляхів відродження народних художніх промислів в Україні має стати створення художніх професійних училищ та нових факультетів у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації для підготовки спеціальних кадрів щодо відродження національної культури.

Узагальнені результати педагогічного експерименту підтвердили вірність висунутої нами гіпотези. Отже, дворівнєва підготовка кадрів з художніх ремесел на основі використання НМК для першого і другого рівнів професійного навчання сприяє підвищенню якості навчально-виховного процесу у вищому художньому професійному училищі.

Проміжні та кінцеві дослідницькі дані відображені в дисертації в 10-ти таблицях, 3-ох діаграмах, 2-ох схемах та 28-ми додатках.

За результатами дослідження у науково-методичних журналах і збірниках опубліковано 10 робіт, підготовлено рукописи підручника "Технологія ручної та машинної вишивки", посібника "Лабораторно-практичні роботи з "Матеріалознавства швейного виробництва" та збірника програмно-методичної документації для професійних навчально-виховних закладів художнього профілю. Розроблені нами кваліфікаційні характеристики, навчальні плани і програми затверджені Міністерством освіти України.

Подальшого дослідження, на нашу думку, потребує: проблеми наступності в навчально-виховній та виробничій діяльності ПТУ, ВДПУ, інсти-

туту декоративно-прикладного мистецтва та інших навчальних закладів, підготовки студентів педагогічних вузів до професійного навчання в умовах багаторівневої підготовки, а також методику викладання спеціальних дисциплін в закладах профтехосвіти художнього профілю.

Основний зміст дисертації відображений у таких публікаціях:

1. Зміст і структура рівневої підготовки // В наук.-метод.збірнику "Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти". - К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1994. - С.220-223.
2. Нові форми підготовки кваліфікованих робітників // Рідна школа, 1993. - № 8. - С.52-53.
3. Гуманізація навчально-виховного процесу в ПТУ на основі використання народного мистецтва // В науково-метод.збірнику "Гуманізація навчально-виховного процесу як засіб попередження правопорушень серед учнівської та студентської молоді". - К.: Інститут системних досліджень МО України, 1994. - С.206-207.
4. Організація виробничого трудового учасця ПТУ як средство социализации личности // В сборнике "Проблеми социологии профессионального образования", - Т.І. - С.-Пб.: НИИ ПТО АПН России. - 1993. - С.116-117.
5. Роль національної професійної школи у відродженні народних промислів // В наук.-метод.збірнику "Удосконалення навчально-виховного процесу в профтехучилищах сільськогосподарського профілю". - К.: Інститут педагогіки АПН України. 1993. - С.62-63.
6. Виховуємо народним мистецтвом // В збірнику наукових статей "Традиції української етнопедагогіки і їх використання в навчально-виховній роботі в школі". - К., 1993. - С.63-64.
7. Розбудова національної професійної освіти - вимога часу /з досвіду роботи колективу Грицівського художнього ПТУ № 19/. - Хмельницький; Поділля, 1993. - 7 с.
8. Виховання учнів професійної школи на традиціях народного мистецтва // В збірнику "Сучасні проблеми професійної підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів". - Кіровоград: НДІ педагогіки України. 1992. - С.46-47.
9. Проблеми науково-методичного забезпечення підготовки кадрів з народних промислів // В збірнику "Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної професійної школи". Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Ч.2. - К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1994. - С.196-198.

Ю. Шляхи формування національної самосвідомості в учнів сучасної профтехшколи // В збірнику матеріалів міжнародної наук.практ. конференції. - Молодь у посттоталітарному суспільстві: "український варіант". - Харків. 1993. - С.189-190.

РАДКЕВИЧ В.А. Научно-педагогическое обеспечение профессионального обучения будущих рабочих и мастеров народных ремесел.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, Киев, 1995.

Теоретически обосновываются содержание и структура научно-методического комплекса профессионального обучения будущих рабочих и мастеров народных ремесел в профтехучилищах художественного профиля.

Экспериментально обосновано содержание, организационно-педагогические, производственные формы деятельности педагогов, мастеров и учащихся в системе двухуровневой подготовки.

Radkevich V.A Scientific and pedagogical provision of professional education of prospective workers and masters of folk handicrafts.

The Thesis on Pedagogical Sciences on specialized field 13.00.01 - Theory and History of Pedagogics: the Institute of Pedagogics and Psychology of the Professional Education of the Academy of Pedagogical sciences of Ukraine, Kyiv, 1995.

The thesis contains the theoretical substantiation of the content and the structure of scientific and methodical complex of professional education of prospective workers and masters of folk handicrafts in professional schools of artistic profile.

The content organizational, pedagogical and industrial forms of activity of teachers, masters and students in the system of two - level training are experimentally substantiated.

Ключові слова: навчально-методичний комплекс, зміст професійного навчання, кваліфікаційна характеристика, навчальний план, модель навчального процесу, дворівнева система підготовки кадрів.

Подписано к печати 3.04.95г. Формат 10x84.
 Объем 1,2, условных печатных листов.
 Заказ № 621 Тираж 100экз. Бесплатно
 размножено ГНЦ Минстата Украины ООП

В.А. Радкевич

467812

AB 32.271